

Заєць С. В.

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу психологічного супроводу та соціально-педагогічної роботи ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Київ, Україна, zsv@bigmir.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6133-1087>

МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ВИМІРЮВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ: СВІТОВА ПРАКТИКА, ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу світової практики оцінювання академічної свободи як сукупності таких елементів: свободи викладання, дослідження, навчання, свободи вільного та необмеженого поширення знань і результатів досліджень в умовах інституційної автономії, безпеки зайнятості, фінансової безпеки. З'ясовано, що в деяких країнах поняття академічної свободи закріплено в конституції. Освітнє законодавство переважної більшості країн передбачає декларативний опис змісту поняття «академічна свобода». Показано, що академічна свобода в усьому світі перебуває під загрозою. Розглянуто методи та інструменти оцінювання академічної свободи засобами опитування учасників освітнього процесу, порівняльного аналізу нормативно-правового середовища, надходження повідомлень про порушення в проєкті «Scholars at Risk», розрахунку системи показників автономії університетів Європейської асоціації університетів, визначення індексу академічної свободи проєктом V-Dem та ін. Проаналізовано динаміку індексу академічної свободи (The Academic Freedom Index) за показниками набору даних у 2023 р. Зроблено висновок про зниження рівня академічної свободи в окремих країнах світу й Україні, обґрунтовано потребу у вимірі її розмірів і обсягів порушень у сфері вищої освіти. Наведено результати систематизації та аналізу основних підходів щодо оцінювання академічної свободи, конкретизовано їх переваги, недоліки, надійність, цілісність, порівняльність, частоту збору даних. Визначено вимоги до методології ефективного вимірювання академічної свободи: комплексність, систематичність, інтегрованість, гнучкість, обґрунтованість, адекватність, незалежність, формувальність як основа для проєктів розвитку. Наголошено на необхідності розроблення вітчизняної методики оцінювання академічної свободи як ключового критерію академічної репутації та якості закладів вищої освіти.

Ключові слова: академічна свобода, свобода викладання, свобода досліджень, університетська автономія, заклади вищої освіти, опитування, порівняльний аналіз, індекс академічної свободи.

JEL classification: D63, I24.

DOI: 10.32987/2617-8532-2024-2-65-84.

Сучасний етап розвитку суспільства потребує знань, що розкривають світ у його розмаїтті та змінюваності, розв'язують потреби людства, які по-

стають у контексті єдності світу. Здобуття таких знань можливе лише за умови, що академічна спільнота орієнтуватиметься на фундаментальні

© Заєць С. В., 2024

цінності вищої освіти, якими є академічна свобода та інституційна автономія. Аспектами цих двох фундаментальних цінностей вищої освіти є: якість, ефективність, демократія й участь в управлінні, що пов'язані між собою. Якість може бути повністю розвиненою лише в атмосфері вільного, творчого дослідження, властивого демократичним суспільствам, водночас культура та атмосфера демократії можуть сприяти поліпшенню якості вищої освіти.

Принципи *Magna Charta Universitatum* [1], а також Рекомендація ЮНЕСКО щодо статусу викладацького складу вищої освіти [2] акцентують на тому, що вища освіта може виконувати свою місію, лише якщо викладачі, співробітники та студенти користуються академічною свободою, а заклади є автономними.

Обидва принципи – автономія та академічна свобода – як риси університетського життя є особливо вимогливими. Їх недостатньо декларувати, їх потрібно практикувати, розвивати й захищати, тому продовження пошуків щодо вимірювання обсягів університетської автономії та академічної свободи є вкрай актуальним, науковою спільнотою докладаються великі зусилля для розуміння потенційних і реальних загроз академічній свободі, а також віднайдення шляхів її захисту.

20 листопада 2020 р. Парламентська асамблея Ради Європи прийняла резолюцію «Загрози академічній свободі та автономії вищих навчальних закладів у Європі» [3]. У ній зазначається, що академічна свобода та інституційна автономія закладів вищої освіти (ЗВО) мають вирішальне значення для якості освіти й наукових досліджень, а також є важли-

вими компонентами демократичних суспільств, проте сьогодні зазначені цінності зазнають численних загроз – від криміналізації діяльності дослідників, науковців і студентів до комерціалізації вищої освіти та знань, що завдають дедалі більшої шкоди якості освіти й науковим дослідженням, дистанціюють вищу освіту від ширших громадянських, демократичних та суспільних цілей.

Зарубіжні дослідники Т. Карран, К. Бейтер, А. Квадро [4], Т. Естерманн, Т. Ноккала, М. Штайнел [5], К. Кінзельбах, І. Саліба, Я. Шпаннагель, Р. Квінн [6], Р. Стендлер [7], Дж. Врілінк, К. Лемменс, П. Лемменс, С. Парментье [8] та ін. широко обговорюють реальну ситуацію і юридичне підґрунтя академічної свободи, намагаються виміряти загальну ефективність національного законодавства в оперативних термінах порівняно з міжнародними стандартами, проводять порівняльні дослідження, збір, зіставлення, аналіз конституційних і правових документів, вимірювання рівнів академічної свободи тощо.

У систему української вищої освіти поняття «автономія ЗВО» та «академічна свобода» введено порівняно недавно, тому праця з їх вивчення, а особливо з питань статистичного вимірювання їх обсягів і поширення, налічується небагато.

Певна активізація вітчизняних наукових досліджень з окресленої тематики розпочалась одночасно з проведенням освітніх реформ в Україні, з прийняттям Закону України «Про вищу освіту», який заклав фундамент модернізації освітнього законодавства, надав правового визначення термінам «автономія ЗВО» та «академічна свобода».

Аналізу аспектів автономії закладу освіти й академічної свободи присвячено праці вітчизняних учених М. Ганчук, В. Щербини, Ю. Чебанова, В. Скиби, Е. Аюбової, О. Антоновського [9], Н. Давидової [10], Н. Маслової [11], О. Мельничук [12], О. Раєвнєвої, К. Стрижиченко [13], М. Савчина [14] та ін. Дослідження щодо вимірювання стану академічної свободи в цілому в межах вищої освіти країни відсутні.

Дослідники зазначають, що виникнення академічної свободи пов'язане з появою перших університетів у XI і XII століттях. Сучасна ідея академічної свободи зародилася в епоху Просвітництва, проте була започаткована Т. Гоббсом, І. Кантом, Дж. Локком, Вольтером поза університетом. За правління Фрідріха Великого в Пруссії академічна свобода почала процвітати в університеті. Фон Гумбольдт створив дослідницький університет у Берліні в 1818 р. і започаткував реформи, які зосереджувалися на двох концепціях – свободі навчання та свободі викладання. Стаття 20 Конституції Пруссії, прийнята в 1850 р., проголошувала, що «наука та її викладання повинні бути вільними» [15].

Перші згадки про академічну свободу з'явилися у XIX і XX століттях у конституціях таких країн, як Німеччина, Австрія, Іспанія, що згодом стали зразком для низки положень у міжнародних рекомендаціях і договорах.

Питання можливості розроблення загальнотеоретичної моделі свободи та автономії, яку можна було б застосовувати незалежно від того, хто буде її суб'єктом – індивід, група, об'єднання людей, держава тощо, спочатку розглядалося науковцями

в юридичній площині, встановлювалося співвідношення з такими основоположними принципами права, як справедливість, свобода, рівність, з'ясовувалися способи визначення меж автономії.

Поняття академічної свободи в різних варіаціях закріплено в конституціях таких країн, як Болгарія (ст. 23), Бразилія (ст. 5), Греція (ст. 16), Німеччина (ст. 5), Естонія (ст. 28), Іспанія (ст. 20), Італія (ст. 33), Литва (ст. 42), Польща (ст. 73), Словенія (ст. 57, 59), Туреччина (ст. 27), Угорщина (п. 70/G), Фінляндія (ст. 16), Швейцарія (ст. 20) та ін. [16].

У тексті Конституції України академічна свобода не згадується, проте її тлумачення простежується в конструкції низки статей, а саме: 15-ї (ідеологічна багатоманітність), 23-ї (свобода розвитку індивіда), 24-ї (принцип рівності), 34-ї (свобода вираження), 35-ї (свобода світогляду), 53-ї (право на освіту), 54-ї (свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості) [17].

Закон України «Про освіту» [18] серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності виокремлює: людиноцентризм; верховенство права; гуманізм; демократизм; формування поваги до прав і свобод людини; свободу у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності; академічну свободу; фінансову, академічну, кадрову та організаційну автономію закладів освіти у межах, визначених законом, та ін.

Закон України «Про вищу освіту» [19] визначає академічну свободу як самостійність і незалежність учасни-

ків освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом.

Як зазначає Р. Стендлер [7], академічна свобода у США є питанням внутрішньої політики коледжів та університетів. Вона не є конституційним правом професорів і викладачів. Академічна свобода може бути контрактним правом, наданим викладацькому складу адміністрацією коледжу чи університету, але контрактні права обговорюються приватно, а не нав'язуються Конституцією.

Європейський суд підкреслив важливість наукової свободи, зокрема свободи науковців «безперешкодно висловлювати свою думку про установу або систему, в яких вони працюють, та їх свободи поширювати знання й істину без обмеження» [20].

Л. Матей, Д. Крачун та М. Попович [21] констатують, що лише в чотирьох країнах Європейського простору вищої освіти (Боснії і Герцеговині, Франції, Швейцарії й Україні) цінність академічної свободи та доброчесності прямо згадується в національній нормативній базі щодо забезпечення якості. Серед 27 опитаних агенцій (що працюють у 29 країнах) лише 15 включили академічну свободу й доброчесність у нормативно-правову базу на рівні агенції. Однак жодна агенція не визначила академічну свободу в деталях, не виміряла її та не застосувала санкцій за її порушення.

Незважаючи на розроблене законодавство щодо захисту академічної свободи в більшості країн світу, реальність є іншою. За останні роки науковці й наукові дослідження дедалі частіше стають предметом пильної уваги з боку громадськості та судових органів. Це засвідчує хитку позицію академічної свободи та вказує на необхідність чіткого вимірювання її розмірів і обсягів порушень.

Метою дослідження є аналіз та систематизація світового й вітчизняного досвіду оцінки існуючих у світовому академічному просторі методів, інструментів вимірювання академічної свободи, окреслення напрямів удосконалення вітчизняної освітньої політики з питань розроблення системи моніторингу академічної свободи.

У зарубіжних наукових джерелах є огляди процедур вимірювання та оцінювання академічної свободи, які використовують різні методи й інструменти та зосереджуються на різних елементах академічної свободи або досліджують її як частину ширшого питання (зокрема, прав людини) [22–24].

Наприклад, Ліга європейських дослідницьких університетів (LERU) [8, с. 29] вирізняє три складові академічної свободи: 1) індивідуальне право на свободу вираження для членів академічної спільноти (персоналу, студентів) як окремих осіб (тобто це свобода поглядів та їх вираження і свобода об'єднань); 2) інституційне право на автономію для ЗВО в цілому або його підрозділів (факультетів, дослідницьких підрозділів тощо); 3) відповідне зобов'язання державних органів поважати академічну свободу, вживати заходи для забезпечення ефективного використання

цього права та захищати його. Також LERU наголошує, що ці виміри академічної свободи повинні підсилювати один одний.

Рекомендація ЮНЕСКО щодо статусу викладацького складу вищої освіти визначає академічну свободу як «право [науковців], без обмеження встановленою доктриною, на свободу викладання та дискусій, свободу проведення досліджень, поширення й публікацію їх результатів, свободу вільно висловлювати свою думку щодо установи чи системи, в якій вони працюють, свободу від інституційної цензури та свободу брати участь у професійних чи представницьких академічних органах» [2].

Серйозність загрози академічній свободі має різну вираженість у кожній країні. Така свобода може бути обмежена різними способами. Деякі країни вдаються до відкритого придушення (жорстких обмежень, репресій), інші використовують непрямі методи забезпечення бажаної поведінки та поступливості (м'які придушення). Викладацькі й дослідницькі рішення академічної спільноти можуть бути спотворені багатьма суб'єктами, які таким чином можуть становити загрозу академічній свободі. Однією з головних загроз академічній свободі є уряди, що для просування своїх політичних інтересів можуть чинити тиск у різний спосіб – від правового регулювання до застосування інструментів фінансування, внесення змін в управління університетами.

Європейська парламентська дослідницька служба [23, с. 12] пропонує так звану цибулеву модель, що розглядає академічну свободу як сукупність основних і допоміжних

елементів. Її складові включають не лише свободу викладання, дослідження чи навчання, а й свободу вільного та необмеженого поширення знань і результатів досліджень. Окрім того, члени академічної спільноти повинні мати можливість брати активну участь у прийнятті рішень, тобто в самоврядуванні. З метою захисту цих важливих елементів від корупції, непотизму або академічної недоброчесності в академічних установах мають функціонувати допоміжні елементи із ширшого контексту, які включають інституційну автономію, безпеку зайнятості та фінансову безпеку.

Вимірювання академічної свободи є кропітким і важким завданням для дослідників, оскільки, по-перше, академічна свобода є складним, багатограним поняттям; по-друге, може існувати різниця в діях між статусом де-юре, визначеним законом, і статусом де-факто, який існує в реальності; по-третє, у кожній країні можуть бути відмінності, наприклад між секторами чи установами; по-четверте, академічна свобода є предметом впливу й порушень багатьох різних суб'єктів (держави, компаній, громадськості, наукового середовища); по-п'яте, поряд із відкритими та прямими формами порушень академічної свободи існують більш приховані й непомітні елементи, які важче виявити (наприклад, самоцензура, корупція).

Європейська парламентська дослідницька служба зазначає, що до просування та моніторингу академічної свободи залучено чимало організацій, наразі можна виокремити понад 10 методів і процедур її вимірювання, як-от: порівняльний аналіз

нормативно-правового середовища, тематичні дослідження експертів у різних країнах, опитування серед учасників освітнього процесу [5; 25], проєкт моніторингу академічної свободи «Scholars at Risk» [26], система показників автономії університетів Європейської асоціації університетів [27], індекс академічної свободи (AFI) [28], світова доповідь «Freedom House Freedom» (FIW) [29], універсальний періодичний огляд ООН (UPR) прав людини [30], моніторинг повідомлень Об'єднаним комітетом експертів Міжнародної організації праці та ЮНЕСКО про застосування рекомендацій щодо викладацького складу (CEART) [31], інституційні дослідження Комітету академічної свободи Американської асоціації професорів університетів [32] та ін. (табл. 1).

Розглянемо деякі із зазначених методів та інструментів вимірювання академічної свободи.

Для оцінки фактичної ситуації з академічною свободою найпростішим методом є опитування науковців, що досить часто проводиться в багатьох країнах, у т. ч. в Україні [9]. Наприклад, в Європі у 2017 р. було проведено велике онлайн-опитування щодо академічної свободи, в якому взяло участь близько 4,5 тис. респондентів [25]. В анкеті були запитання, що стосувалися таких сфер, як знання про академічну свободу, інструменти правового захисту на інституційному й національному рівнях, а також розвиток різних аспектів академічної свободи та оцінка власного досвіду (табл. 2).

Перевагою опитувань є те, що це економічно ефективний спосіб структурованого отримання думок і життєвого досвіду багатьох респондентів, що робить результати більш порів-

нянними, ніж інтерв'ю. Крім того, можна проводити порівняння між країнами та всередині країн, регіонів чи навіть установ.

Проте опитування мають свої труднощі та слабкі сторони, як-от: участь у більшості анкетних опитувань є добровільною, й швидше за все погодяться саме ті, хто менш задоволений; формулювання питань є складним завданням – важко створити не навідне на відповідь запитання; деякі терміни та поняття означають різні речі в різних культурних контекстах, тому респонденти можуть по-різному інтерпретувати запитання; у більш репресивних державах, де більший контроль над комунікацією, опитування можуть не відображати справжні погляди науковців через страх перед спостереженням і помстою та ін.

Отже, валідність і надійність будь-якого опитування може бути гарантована лише за дуже суворих умов, які нелегко забезпечити.

Ці недоліки не притаманні методу порівняльного аналізу нормативно-правового середовища, який було виконано в університетах 23 країн ЄС у 2007 р. Теренсом Карраном [33]. Запропонований ним підхід базувався на номінальних, порядкових показниках, давав змогу порівнювати й ранжувати окремі країни за ступенем захисту академічної свободи, оцінювати, чи є захист академічної свободи в одній країні більшим, ніж в іншій.

У 2017 р. методику вимірювання академічної свободи Т. Каррана [4] було допрацьовано. Оновлений інструмент уже ґрунтувався на 37 питаннях, що стосувалися міжнародних конвенцій, національних конституцій та інших законодавчих актів, тому

Таблиця 1

Окремі методи та інструменти вимірювання академічної свободи

Метод або інструмент	Тип оцінки	Концепція академічної свободи	Рівень аналізу	Надійність	Цілісність	Порівнянність	Частота збору даних
Опитування учасників освітнього процесу	Громадська думка	Без обмежень, вільне трактування залежно від питань, зазначених в анкеті	Інституційний або національний, залежно від питань, зазначених в анкеті	Залежить від репрезентативності вибірки (зокрема, через дотримання принципу випадковості відбору та контрольованості вибірки тощо)	У репресивних державах цілісність може бути проблематичною через вищий рівень самоцензури та контрольованого спілкування	Висока	Залежить від збору даних
Порівняльний аналіз нормативно-правового середовища	Експертна оцінка	Зосередження на основних елементах (за винятком свободи поширення)	Національний, субнаціональний, міжкраїїнний	Процес оцінювання та відбору експертів є менш прозорим, кількість залучених експертів обмежена	Залежить від відбору експертів	Задовільна	Нерегулярна. Спеціальний, останній збір даних був у 2014–2015 рр.
Проект мовитору загрозою» (Scholars at Risk)	Випадки, експертами на основі медіа та власних звітів	Свобода викладання, дослідження та навчання. Інші елементи висвітлюються несистематично	Заклад: агрегування на рівні країни можливе із застереженням	Дані переважно базуються на матеріалах ЗМІ та свідків, які можуть бути упередженими	Збір даних здійснюється іноземними або місцевими волонтерами. Оскільки випадки документуються іншими джерелами, ризик нецілісності низький	Обмежена, оскільки одиначо аналізу є інцидент, який має кількісно незначний вплив	Постійна, з річними звітами
Система показників інституційної автономії (EUA Autonomy Scorecard)	Змішана, експертна оцінка та самооцінювання	Лише інституційна автономія та обмежено – зайнятість, безпека	Країни ЄС та інші; відмінності всередині країни неможливо проаналізувати	Гарантується книгою кодуювання, інтерв'ю після опитування, раундами перевірки та перехресною перевіркою для підвищення точності даних	На респондентів може чинитися тиск із боку національних урядів, але переважно юридичний аспект опитування, постійного опитування співбесіди, раунди перевірки та перехресна перевірка є надійними методами	Висока, але щодо декількох країн ЄС останні дані відсутні	Нерегулярна. Останній збір даних був у 2023 р.
Індекс академічної свободи (AFI)	Експертна оцінка	Основні елементи присутні, гарантія зайнятості та самоврядування – ні. Чесність кампусу є додатковим аспектом	Країна; оцінка відмінностей усередині країни неможлива	Усі відповіді доступні для громадськості на індивідуальному рівні, усі розрахунки прозорі та піддані перевірці	Залучення експертів країни є контрольованим, але менш прозорим для громадськості. Анонімність експертів країни захищена	Так	Щорічна

Складено автором за: [23].

Таблиця 2

Деякі результати опитування в країнах ЄС у 2017 р. щодо стану академічної свободи, а саме відповіді на твердження «Свобода занепала» в зазначених сферах, % до підсумку

Варіанти відповідей	Викладання	Дослідження	Автономія	Самоврядування
Повністю згоден / згоден	27,3	31,0	43,5	42,8
Як погоджуюсь, так і не погоджуюсь	33,6	32,0	32,0	32,9
Повністю не згоден / не згоден	39,1	36,6	36,6	23,3

Складено автором за: [23].

збір даних за відсутності використання онлайн-ресурсів виявився складним і трудомістким.

Методикою розглядалося п'ять вимірів: захист академічної свободи викладання та досліджень у законодавстві про вищу освіту (1 показник); правове забезпечення інституційної автономії (10 показників); правове забезпечення самоврядування (11 показників); безпека перебування на посаді науково-педагогічного працівника (5 показників); дотримання міжнародних угод і конституційний захист академічної свободи (10 показників). Аналіз проводили експерти, які вивчали закони й нормативні документи. Оцінка ефективності країни за певним показником ґрунтувалася на конкретних рекомендаціях щодо кодування. Зведена міра захисту академічної свободи максимально оцінювалася в 100 % та складалася із суми балів за п'ять вимірів, кожен з яких мав вагу 20 %. У табл. 3 наведено бали, отримані за кожним виміром за шкалою від 0 до 20, де 0 – відсутність у положеннях посилення на академічну свободу, 5–10 – концепція наявна, але без достатньої деталізації, 15–20 – було дано детальніше тлумачення.

Результати застосування підходу Т. Каррана до вимірювання академічної свободи дають підстави для таких

висновків. По-перше, жодна з країн не наближається до повної відповідності за всіма показниками: найвищий загальний показник становить 69 % (Хорватія); крім того, середній бал по країнах ЄС відносно низький – трохи вищий за 50 %. Це свідчить про те, що більшість досліджуваних країн повинні прийняти законодавство для забезпечення кращого захисту академічної свободи. По-друге, варіація між національними показниками є значною: діапазон становить від 34 до 69 %, а стандартне відхилення – 10,5.

Перевага цього методу полягає в тому, що він безпосередньо спирається на елементи академічної свободи, викладені в Рекомендації ЮНЕСКО щодо викладацького складу вищої освіти [2]. На додаток до основних характеристик академічної свободи, а саме свободи викладання та дослідження, підхід Т. Каррана перевіряє наявність самоврядування, інституційної автономії й безпеки зайнятості. Свободу поширення знань у ньому враховано не як окремий елемент, а як частину виміру свободи викладання та дослідження.

Некомерційна мережа Scholars at Risk (SAR) не вимірює захист академічної свободи, але перевіряє порушення, за якими є відповідна інформація. В її звіті про моніторинг задо-

Таблиця 3

Огляд результатів в основних категоріях порівняльного аналізу нормативно-правового середовища для окремих країн у 2015 р., балів

Країна	У цілому	Свобода викладання та дослідження	Інституційна автономія	Самоврядування	Безпека перебування на посаді	Дотримання конституційних та міжнародних угод
Хорватія	69,0	20,0	13,0	14,0	4,5	17,5
Іспанія	66,5	15,0	8,5	12,0	11,0	20,0
Болгарія	65,5	15,0	9,0	14,5	9,5	17,5
Німеччина (Баварія та Північний Рейн-Вестфалія)	64,5	17,5	9,3	12,3	8,0	17,5
Австрія	63,5	20,0	12,0	9,0	5,0	17,5
Франція	63,0	20,0	7,0	6,5	15,5	14,0
Португалія	61,0	10,0	9,0	11,5	10,5	20,0
Словаччина	60,5	20,0	8,5	12,5	1,5	18,0
Латвія	60,0	20,0	10,0	10,5	3,0	16,5
Литва	59,5	20,0	11,0	6,0	5,0	17,5
Італія	57,5	10,0	9,0	8,0	11,5	19,0
Греція	55,5	5,0	4,5	10,5	20,0	15,5
Фінляндія	55,0	15,0	15,0	3,0	3,0	19,0
Польща	54,5	10,0	9,5	12,5	5,0	17,5
Румунія	53,5	15,0	8,0	12,5	5,5	12,5
Кіпр	53,0	10,0	8,0	12,5	10,0	12,5
Ірландія	52,5	15,0	12,5	3,0	10,5	11,5
Словенія	52,5	5,0	8,5	11,0	10,5	17,5
Чехія	51,5	15,0	8,0	11,0	2,0	15,5
Бельгія (Валлонія та Фландрія)	49,3	10,0	8,5	7,5	9,3	14,0
Люксембург	47,5	15,0	9,0	6,0	3,5	14,0
Нідерланди	44,0	10,0	9,0	5,5	3,5	12,5
Швеція	39,5	5,0	6,5	3,0	8,5	16,5
Данія	38,5	5,0	9,0	6,5	5,5	12,5
Угорщина	36,0	5,0	2,5	9,0	8,0	11,5
Мальта	36,0	0,0	10,5	6,0	8,5	11,0
Велика Британія	35,0	5,0	13,5	0,0	5,5	11,0
Естонія	34,0	0,0	10,5	4,5	1,5	17,5
Середня	52,8	11,9	9,3	8,6	7,3	15,6
Стандартне відхилення	10,5	6,3	2,6	3,9	4,3	2,9

Складено автором за: [4].

кументовано 3 023 таких випадки по всьому світу в період із 1 січня 2014 р. до 1 червня 2024 р., з яких 960 порушень – це вбивства, фізичне насильство або зникнення. Такі статистичні

дані підкреслюють важливість і необхідність додаткових досліджень на цю тему (табл. 4).

Проект SAR спеціально націлений на жорстокі, кричущі порушення ака-

Таблиця 4

Повідомлення Проекту SAR з моніторингу академічної свободи
про напади у сфері вищої освіти (01.01.2014–01.06.2024)

Види нападів	Кількість нападів		
	у світі	в Україні	
		за період	зокрема з 24.02.2022
Вбивства, насильство, зникнення	960	6	2
Позбавлення волі	771	4	2
Звинувачення	415	2	0
Втрата позиції	336	3	1
Обмеження на поїздки	95	0	0
Інше	446	14	14
Разом	3 023	29	19

Складено автором за: [26].

демічної свободи, які привертають увагу. Оскільки він збирає інциденти на інституційному рівні, збір даних, у принципі, підходить для агрегування на субнаціональних або національних рівнях чи інституційних типах. Проте SAR навряд чи надасть повну картину фактичної ситуації з академічною свободою. На це є декілька причин. По-перше, збір даних не охоплює всіх аспектів академічної свободи, а орієнтований переважно на фіксацію випадків насильства, які привертають увагу ЗМІ. По-друге, дані не включають вже встановлені, загальноприйняті, стійкі форми репресій і більш приховані, м'які форми (наприклад, самоцензуру), а тому занижують кількість інцидентів та можуть також намалювати більш сприятливу картину фактичної ситуації в репресивних державах. По-третє, інцидент може охоплювати різні масштаби порушень академічної свободи. Один інцидент може стосуватися лише одного учасника або багатьох, одного порушення або кількох подібних порушень.

Інструмент EUA Autonomy Scorecard [27] оцінює не рівень академічної свободи, а ступінь інституцій-

ної автономії. У «цибулевій моделі» академічної свободи, запропонованій Європейською парламентською дослідницькою службою [23, с. 12], інституційна автономія є допоміжним елементом. Autonomy Scorecard також охоплює «кадрову автономію», що ідентична безпеці працевлаштування (перебування на посаді науково-педагогічного працівника) в «цибулевій моделі», хоча в ній кадрова автономія залежна від впливу зовнішніх органів управління вищою освітою, зокрема урядів. Scorecard вивчає відносини де-юре між університетами та державою за допомогою 38 індикаторів, вимірюючи ступінь свободи університетів щодо прийняття рішень у чотирьох сферах: 1) організаційна автономія: організаційна структура та внутрішнє управління, вибір вищого керівництва; 2) фінансова автономія: фінансування й управління активами; 3) кадрова автономія: свобода в кадровій політиці (премії, наймання, звільнення); 4) академічна автономія: автономія щодо академічних питань, таких як програма та профіль дослідження, забезпечення якості і прийом студентів.

За останніх 15 років EUA опублікувала чотири звіти: у 2009, 2011, 2017 та 2023 рр. В останньому дослідженні наводиться огляд інституційної автономії в 28 європейських системах вищої освіти (країнах або окремих регіонах, що входять до складу федеративних держав).

Крім того, EUA публікує профілі країн, що містять контекстне та якісне резюме результатів для кожної країни, а також інформацію про склад головних органів прийняття рішень в установах, які не охоплені індикаторами Scorecard. На основі цих профілів можна до певної міри оцінити ступінь самоврядування академічної спільноти в країні.

Система показників базується на інформації, наданій конференціями ректорів, які заповнюють високоструктуровану анкету. Анкета розглядає кожну сферу на основі кількох підпитань. За потреби відповіді уточнюються шляхом подальших інтерв'ю.

Результати відповідей шляхом агрегування та зважування оброб-

ляються в чотири зведених індекси, кожен з яких відображає ступінь автономії університетів у системах-учасниках за певним виміром за шкалою від 0 до 100 (100 означає повну автономію університетів). Автори підкреслюють, що результати не відображають, наскільки «доброю» чи «поганою» є система вищої освіти. Результати не підходять для систем ранжування, оскільки немає зв'язку між різними параметрами (табл. 5).

Завдячуючи проекту ATHENA, що підтримується програмою Європейського Союзу TEMPUS, систему вищої освіти України було оцінено за 2012–2015 рр. із використанням методології системи показників інституційної автономії (EUA Autonomy Scorecard) [34]. Окремі показники інституційної автономії університетів України за вказаний період зросли з 51 до 57 %, із 44 до 68 %, Україна перейшла із середнього низького кластера академічної автономії до середньовисокого (табл. 6).

Таблиця 5

Групування держав-членів ЄС за показниками автономії університетів у 2023 р.

Кластери	Країна/система	Кількість країн (регіонів), од.	Середній рівень автономії університетів, %
Високий – від 81 до 100 %	Англія (Велика Британія), Шотландія (Велика Британія), Естонія, Фінляндія	4	89
Середньовисокий – від 61 до 80 %	Люксембург, Данія, Латвія, Чехія, Швейцарія, Нідерланди, Ірландія, Польща, Литва, Грузія, Швеція, Румунія, Фландрія (Бельгія), Португалія, Гессен (Німеччина), Північний Рейн-Вестфалія (Німеччина), Норвегія, Ісландія, Словаччина, Бранденбург (Німеччина), Австрія	21	70
Середньонизький – від 41 до 60 %	Італія, Словенія, Федерація Валлонія-Брюссель (Бельгія), Іспанія, Франція, Сербія, Туреччина, Хорватія	8	50
Низький – від 0 до 40 %	Кіпр, Греція	2	37
У цілому		35	65,6

Складено автором за: [27].

Таблиця 6

Огляд зміни автономії університетів України та прогностні показники

Вимір	Етапи огляду, роки		
	2012–2013	2014–2015	Прогноз на 2022–2032
Організаційна автономія	44	68	80
Фінансова автономія	46	46	70
Кадрова автономія	80	80	87
Академічна автономія	51	57	70
Середній рівень показників автономії	55	63	77

Складено автором за: [34; 35].

Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [35] передбачено створення ефективної системи управління шляхом поєднання автономії ЗВО та відповідальної державної освітньої політики й досягнення вищих показників автономії ЗВО.

Варто зауважити, що ретроспективні й прогностні показники автономії університетів України виглядають істотно завищеними. Це може бути зумовлено тим, що основним фактором обмеження автономії є статус бюджетної установи, який напряму не відображений у нормах освітнього законодавства та міг не враховуватися в аналізі.

Водночас в умовах збройної агресії російської федерації рівень автономії вітчизняних ЗВО знижується, органам управління освітою доводиться активно втручатися в діяльність ЗВО. Оцінка цих процесів засобами розрахунку системи показників інституційної автономії дала б можливість не перейти межу порушення цивілізаційного поступу, фундаменту стійкості вітчизняних ЗВО.

Перевага EUA Scorecard полягає в тому, що вона надає порівняльні дані щодо інституційної автономії, які можуть стати відправною точкою для подальших поглиблених досліджень.

Індекс академічної свободи (AFI) оцінює фактичні рівні академічної свободи в усьому світі. Цей унікальний підхід до концептуалізації та вимірювання академічної свободи реалізується спільними зусиллями дослідників з Університету Фрідріха Олександра Ерланген-Нюрнберг (FAU) й Інституту V-Dem. Останній використовує налаштовані байєсівські моделі Item Response Theory (IRT) для агрегування експертних даних у показники та значення індексів [28].

AFI надає інформацію про академічну свободу в усьому світі за період 1900–2023 рр. Він базується на оцінках 2 329 експертів, мільйоні пунктів спостереження та індивідуальній статистичній моделі з гарантованою якістю, яка систематично агрегує індивідуальні оцінки в значення індексу. Сам AFI складається з п'яти індикаторів. Кожний показник відображає різний вимір академічної свободи: свободу дослідження та викладання, а також свободу академічного обміну й наукового спілкування, інституційну автономію, цілісність університетського містечка та академічну й культурну свободу самовираження [28].

Дані 2023 р. демонструють, що академічна свобода в усьому світі перебуває під загрозою. Так, у 23 країнах спостерігалось зниження академічної

свободи, вона зростала лише в 10 країнах. Наразі 3,6 млрд людей живуть там, де академічна свобода повністю обмежена. Це переважно країни Сходу та Північної Африки (рисунок).

Німеччина, Швеція, Фінляндія, Італія, Іспанія, Португалія, Коста-Ріка, Чилі, Кіпр, Барбадос, Ямайка, Словенія, Люксембург, Гондурас мають високий AFI. Найвищий показник ін-

дексу – у Чехії, за нею йдуть Естонія та Бельгія.

Найнижчими в рейтингу AFI є Північна Корея, Еритрея, М'янма й Білорусь, а також Саудівська Аравія, Китай, ОАЕ та Іран.

Україна входить до групи країн із помірно обмеженим статусом академічної свободи та тих, де відбувається зниження її рівня (табл. 7).

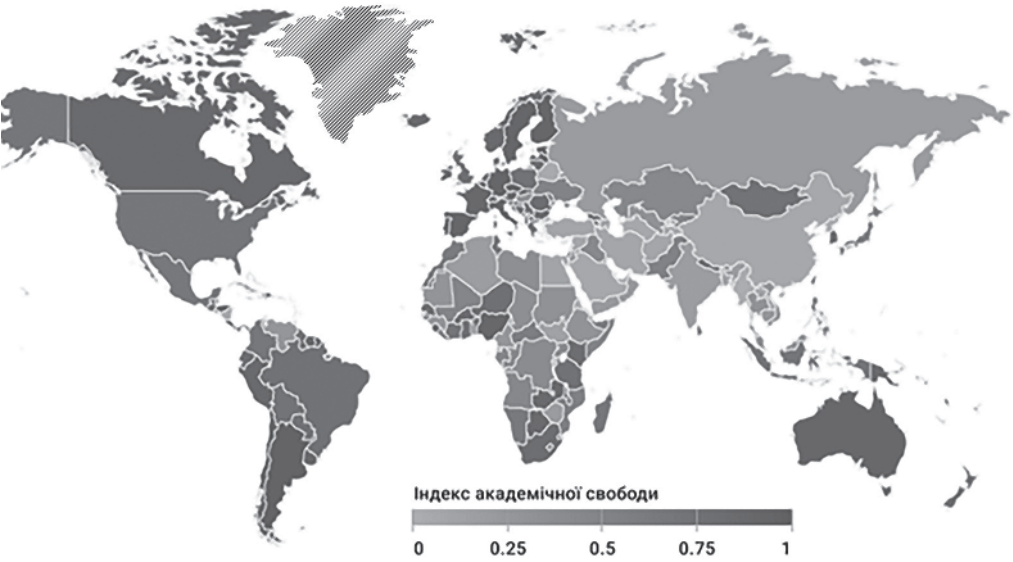

Рисунок. Глобальні рівні індексу академічної свободи (AFI) країн світу у 2023 р.
Побудовано автором за: [28].

Таблиця 7

Групування країн за індексом академічної свободи (AFI) у 2023 р.

Статуси AFI	А – повністю вільний (0,8–1,0)	В – переважно вільний (0,6–0,8)	С – помірно обмежений (0,4–0,6)	Д – суворо обмежений (0,2–0,4)	Е – повністю обмежений (0,0–0,2)
Число країн та країни-представники для прикладу	61 країна (зокрема, Німеччина – 0,934)	41 країна (зокрема, Велика Британія – 0,787, Польща – 0,748)	24 країни (зокрема, Україна – 0,501)	26 країн (зокрема, Угорщина – 0,304)	27 країн (зокрема, Китай – 0,065)
Частка групи країн в їх загальній кількості, %	34,1	22,9	13,4	29,6	
Країни, що є першими та останніми в рейтинговому списку	max Чехія – 0,978, Естонія – 0,970; min Грузія – 0,801	max Хорватія – 0,798; min Японія – 0,601	max Сомалі – 0,588; min Уганда – 0,405	max ДР Конго – 0,389; min Зімбабве – 0,204	max Бурунді – 0,2; min Північна Корея – 0,014

Складено автором за: [28].

Отже, ефективне оцінювання академічної свободи та комплексне визначення цього поняття характеризується наявністю таких проблем: розрив між законодавчо визначеними вимогами й практичним упровадженням; відмінності між країнами з точки зору секторів та інституцій; порушення академічної свободи різними суб'єктами, такими як держава, компанії, ЗВО; існування прихованих форм порушення академічної свободи, як-от самоцензура чи корупція.

На підставі огляду методів і процедур оцінювання академічної свободи можна зробити висновок, що деякі методи не є систематичними, а отримані за їх допомогою результати публікуються лише час від часу або нерегулярно. Інші методи досліджують академічну свободу тільки побічно, часто в поєднанні з іншими правами людини. Зазначені методи й процедури в цілому є недостатньо поглибленими та/або такими, що спрощують ситуацію, вони висвітлюють лише дуже помітні події чи зміни в законодавстві. Деякі методи зосереджуються тільки на конкретних елементах або порушеннях академічної свободи для міжкраїнного порівняння, не можуть дати повної та правдивої картини академічної свободи в конкретній країні.

У зв'язку з цим є потреба в дододку вітчизняних науковців до світового моніторингу академічної свободи у ЗВО та наукових установах; розробленні вітчизняної методології її ефективного вимірювання, яка включатиме оцінку розриву між законодавчо визначеними вимогами й практичним упровадженням елементів академічної свободи та

автономії, фіксуватиме порушення такої свободи різними суб'єктами, виявлятиме приховані форми її порушення.

Методологія ефективного вимірювання академічної свободи, як зазначає Європейська парламентська дослідницька служба [23], має бути комплексною, тобто містити й основні, й допоміжні елементи, стосуватися нормативного середовища, а також фактичної ситуації; систематичною; здатною інтегрувати результати існуючих методів вимірювання; гнучкою, щоб включити інструменти, які буде розроблено в перспективі; здатною обґрунтувати результати існуючих методів вимірювання, що оцінюють розвиток і виявляють тривожні тенденції на ранній стадії; адекватною до широко узгоджених методів та критеріїв певної порівняльності; незалежною в тому сенсі, що результати вимірювання повинні бути стійкими до впливу або маніпулювання сторонами, зацікавленими в систематичному послабленні академічної свободи; формувальною як основа для проєктів розвитку.

З метою напрацювання в Україні вимірів та умов реалізації академічної свободи, узгоджених із викладеними вище методами й інструментами, а також індикаторів, потрібних для моніторингу її стану та розвитку, є необхідним:

- створення дослідницькими, громадськими установами (з інтенсивним залученням зацікавлених академічних сторін) національного координаційного центру з моніторингу академічної свободи, який зможе надати оновлений огляд такої свободи в Україні з конкретними даними й

дослідженнями, розробити вітчизняну методiku оцінювання академічної свободи як ключового критерію академічної репутації та якості ЗВО;

- розроблення онлайн-платформи захисту академічної свободи, на ресурсах якої науковці, викладачі та здобувачі вищої освіти могли б повідомляти про її порушення;

- започаткування проведення за інформаційної підтримки Міністерства освіти і науки України, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти регулярного конкурсу дослідницьких проєктів щодо конкретних проблем дослідження академічної свободи з можливим фінансуванням цих проєктів через

існуючі програми ЄС, такі як Horizon Europe або Erasmus+;

- включення в процедури інституційної акредитації у ЗВО та атестації в наукових установах питань щодо оцінювання стану академічної свободи.

Адміністрація ЗВО зможе використовувати дані щодо академічної свободи у ЗВО для оцінювання ефективності власних управлінських рішень шляхом перегляду динаміки її показників. Аналіз загальних тенденцій у системі освітнього законодавства, реформ або змін в освітній політиці може допомогти органам управління вищою освітою оцінити вплив таких змін на академічну свободу у сфері вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Magna Charta Universitatum 2020. *Observatory Magna Charta Universitatum*. 2020. URL: <https://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu2020>.
2. The ILO/UNESCO Recommendation concerning the Status of Teachers (1966) and The UNESCO Recommendation concerning the Status of Higher-education Teaching Personnel (1997) with a revised foreword and user's guide 2016. *UNESCO*. 2019. 76 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000259299>.
3. Threats to academic freedom and autonomy of higher education institutions in Europe. Resolution 2352 (2020). *Parliamentary Assembly*. 2020. URL: <https://pace.coe.int/en/files/28881/html>.
4. Karran T., Beiter K., Kwadwo A.-A. Measuring academic freedom in Europe: a criterion referenced approach. *Policy Reviews in Higher Education*. 2017. Vol. 1, Iss. 2. P. 209-239. DOI: <https://doi.org/10.1080/23322969.2017.1307093>.
5. Estermann T., Nokkala T., Steinel M. University autonomy in Europe II. The Scorecard. *European University Association*. 2011. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/university%20autonomy%20in%20europe%20ii%20-%20the%20scorecard.pdf>.
6. Kinzelbach K., Saliba I., Spannagel J., Quinn R. Free Universities. Putting the Academic Freedom Index into Action. *Global Public Policy Institute*. 2021. URL: https://gppi.net/media/KinzelbachEtAl_2021_Free_Universities_AFI-2020_upd.pdf.
7. Standler R. B. Academic Freedom in the USA. 2000. URL: <http://www.rbs2.com/afree.htm>.
8. Vrielink J., Lemmens K., Lemmens P., Parmentier S. Challenges to academic freedom as a fundamental right. *Advice Paper*. No. 31. 2023. URL: https://www.leru.org/files/Publications/2023.04.27_Challenges-to-academic-freedom-as-a-fundamental-right.pdf.
9. Відповідність навчання здобувачів вищої освіти на ОПП «Екологія» принципам академічної свободи із врахуванням результатів анкетних опитувань студентів бакалаврату / М. М. Ганчук та ін. *Науковий вісник ТДАТУ*. 2021. Вип. 24. С. 414–419. URL:

<http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/13793/1/%D0%93%D0%B0%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9C.%D0%9C.pdf>.

10. Давидова Н. О. Академічна свобода та автономія закладу освіти: межі здійснення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 21–24. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/5.pdf>.

11. Маслова Н. Г. Зміст і структура академічної свободи з урахуванням ролі відповідних суб'єктів у науково-освітньому процесі. *Форум права*. 2012. № 4. С. 646–652. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6c44029d-c3b4-4e4b-bed9-1e0001c2bca3/content>.

12. Мельничук О. Ф. Академічна свобода: доктринальні та законодавчі виміри. *Альманах права*. 2020. Вип. 11. С. 63–69. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1261482.pdf>.

13. Раєвнева О. В., Стрижиченко К. А. Автономія університету і еволюційні етапи її розвитку. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5368>.

14. Савчин М. В. Академічна свобода та право індивіда на розвиток (про формування світу ідей та обмін ними). *Університетські наукові записки*. 2019. № 1–2. С. 6–26. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29264/1/Savchyn_academic%20freedom.pdf.

15. Robinson J. H. Constitution of the Kingdom of Prussia. Philadelphia : American Academy of Political and Social Science, 1894. 256 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=KaA5AAAAAAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

16. Constitutions of the countries of the world. *Constitute*. URL: https://www.constituteproject.org/constitutions?lang=en&status=in_force&status=is_draft.

17. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

18. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

19. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

20. Cultural rights in the case law of the European Court of Human Rights. *Council of Europe*. 2011. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselawcomp/echr/2011/en/89400>.

21. Matei L., Craciun D., Popovici M. A study on the relationship between the fundamental values of higher education and quality assurance. *Council of Europe*. 2021. URL: <https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/en/publications/a-study-on-the-relationship-between-the-fundamental-values-of-hig>.

22. Academic freedom in the European Union: A human rights approach. *Global Campus of Human Rights*. 2024. URL: <https://gchumanrights.org/gc-preparedness/preparedness-civil-and-political-rights/article-detail/academic-freedom-in-the-european-union-a-human-rights-approach.html>.

23. How academic freedom is monitored. Overview of methods and procedures. *European Parliamentary*. 2023. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/740228/EPRS_STU\(2023\)740228_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/740228/EPRS_STU(2023)740228_EN.pdf).

24. State of play of academic freedom in the EU member states: Overview of de facto trends and developments. *European Parliamentary*. 2023. URL: [https://www.europarl.europa.eu/stoa/en/document/EPRS_STU\(2023\)740231](https://www.europarl.europa.eu/stoa/en/document/EPRS_STU(2023)740231).

25. Brenner K., Karran T. Threats to academic freedom and autonomy of universities in Europe. *Council of Europe*. 2020. URL: <https://assembly.coe.int/LifeRay/CULT/Pdf/DocsAndDecs/2019/AS-CULT-INF-2019-06-EN.pdf>.
26. Academic Freedom Monitoring Project. *Scholars at Risk network*. URL: https://www.scholarsatrisk.org/academic-freedom-monitoring-project-index/?_snk_keyword=&_snk_dt%5Bstart%5D=2014-01-01&_snk_dt%5Bend%5D=2024-04-15.
27. Bennetot Pruvot E., Estermann T., Popkhadze N. University Autonomy in Europe IV. The Scorecard 2023. *European University Association*. 2023. URL: https://eua.eu/downloads/publications/eua%20autonomy%20scorecard_2024%20update.pdf.
28. Kinzelbach K., Lindberg S. I., Lott L. Academic Freedom Index 2024 Update. FAU Erlangen-Nürnberg ; V-Dem Institute, 2024. URL: https://academic-freedom-index.net/research/Academic_Freedom_Index_Update_2024.pdf.
29. Freedom House's. URL: <https://freedomhouse.org>.
30. Universal Periodic Review. *United Nations Human Rights Council*. 2024. URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/upr-home>.
31. Joint ILO/UNESCO Committee of Experts on the Application of the Recommendations concerning Teaching Personnel (CEART). *International Labour Organization*. URL: <https://www.ilo.org/global/industries-and-sectors/education/ceart/lang--en/index.htm>.
32. Advancing Academic Freedom. *American Association of University Professors*. URL: <https://www.aaup.org/our-work/protecting-academic-freedom>.
33. Karran T. Academic Freedom in Europe: A Preliminary Comparative Analysis. *Higher Education Policy*. 2007. Vol. 20, No. 3. P. 289-313. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/205668576.pdf>.
34. Автономія університетів України: аналіз і план дій. *Асоціація Європейських Університетів*. 2011. URL: <https://tinyurl.com/373vm8dc>.
35. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>.

Svitlana Zaiets

Ph. D. (Economics), Associate Professor, SSI "Institute of Education Content Modernization", Kyiv, Ukraine, zsv@bigmir.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6133-1087>

METHODS AND TOOLS OF MEASURING ACADEMIC FREEDOM: ITS WORLD PRACTICE AND APPLICATION IN UKRAINE

Abstract. *The article analyses world practices in assessing academic freedom as a set of the following elements: freedom of teaching, freedom of research, freedom of learning, free and unrestricted dissemination of knowledge and research results, institutional autonomy, employment security and financial security. It has been established that in some countries the concept of academic freedom is enshrined in the constitutions of the countries. Educational legislation in most of countries provides a predominantly declarative description of the concept of "academic freedom". Academic freedom has been shown to be under threat around the world. Methods and tools for assessing academic freedom include surveys of participants in the educational process, comparative analysis of the regulatory environment, receipt of reports of violations in the "Scholars at Risk" project, calculation of the European University Association's autonomy "Scorecard", determination of the Academic Freedom Index by the V-Dem project etc. The dynamics of the Academic Freedom Index are analysed based on data set indicators in 2023. Conclusions are drawn about the decline in the level of academic freedom in certain countries of the world and in Ukraine, and the need to measure its extent and the volume of violations in the field of higher education is substantiated. The results of the systematisation and analysis of the main approaches to assessing academic freedom are presented, their advantages, disadvantages, reliability, integrity, comparability, and frequency of data collection are specified. The requirements for the methodology for effective measurement of academic freedom are defined: complexity, systematicity, integration, flexibility, validity, adequacy, independence, and formability as the basis for development projects. The need to develop a domestic methodology for assessing academic freedom as a key criterion of academic reputation and quality of higher education institutions is emphasised.*

Keywords: *academic freedom, teaching freedom, research freedom, university autonomy, higher education institutions, surveys, comparative analysis, Academic Freedom Index.*

References

1. Observatory Magna Charta Universitatum. (2020). *Magna Charta Universitatum 2020*. Retrieved from <https://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu2020>.
2. UNESCO. (2019). *The ILO/UNESCO Recommendation concerning the Status of Teachers (1966) and The UNESCO Recommendation concerning the Status of Higher-education Teaching Personnel (1997) with a revised foreword and user's guide 2016*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000259299>.
3. Parliamentary Assembly. (2020). *Threats to academic freedom and autonomy of higher education institutions in Europe*, Resolution 2352 (2020). Retrieved from <https://pace.coe.int/en/files/28881/html>.
4. Karran, T., Beiter, K., & Kwadwo, A.-A. (2017). Measuring academic freedom in Europe: a criterion referenced approach. *Policy Reviews in Higher Education*, 1(2), 209-239. DOI: <https://doi.org/10.1080/23322969.2017.1307093>.

5. Estermann, T., Nokkala, T., & Steinel, M. (2011). University autonomy in Europe II. The Scorecard. *European University Association*. Retrieved from <https://eua.eu/downloads/publications/university%20autonomy%20in%20europe%20ii%20-%20the%20scorecard.pdf>.
6. Kinzelbach, K., Saliba, I., Spannagel, J., & Quinn, R. (2021). Free Universities. Putting the Academic Freedom Index into Action. *Global Public Policy Institute*. Retrieved from https://gppi.net/media/KinzelbachEtAl_2021_Free_Universities_AFi-2020_upd.pdf.
7. Sandler, R. B. (2000). *Academic Freedom in the USA*. Retrieved from <http://www.rbs2.com/afree.htm>.
8. Vrielink, J., Lemmens, K., Lemmens, P., & Parmentier, S. (2023). Challenges to academic freedom as a fundamental right. *Advice Paper*, 31. Retrieved from https://www.leru.org/files/Publications/2023.04.27_Challenges-to-academic-freedom-as-a-fundamental-right.pdf.
9. Hanchuk, M. M., Shcherbyna, V. V., Chebanova, Yu. V., Skyba, V. P., Aiubova, E. M., & Antonovskiy, O. H. (2021). Compliance of higher education students' training in the EPP "Ecology" with the principles of academic freedom, taking into account the results of questionnaires of bachelor's students. *Scientific bulletin Tavria State Agrotechnological University*, 24, 414-419. Retrieved from <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/13793/1/%D0%93%D0%B0%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9C.%D0%9C.pdf> [in Ukrainian].
10. Davydova, N. O. (2018). Academic freedom and autonomy of an educational institution: limits of implementation. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 6, 21-24. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/5.pdf> [in Ukrainian].
11. Maslova, N. H. (2012). The content and structure of academic freedom, taking into account the role of relevant subjects in the scientific and educational process. *Law Forum*, 4, 646-652. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6c44029d-c3b4-4e4b-bed9-1e0001c2bca3/content> [in Ukrainian].
12. Melnychuk, O. F. (2020). Academic freedom: doctrinal and legislative dimensions. *Almanac of Law*, 11, 63-69. Retrieved from <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1261482.pdf> [in Ukrainian].
13. Raievniece, O. V., & Stryzhchenko, K. A. (2016). University autonomy and evolutionary stages of its development. *Efektivna ekonomika*, 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5368> [in Ukrainian].
14. Savchyn, M. V. (2019). Academic freedom and individual right to development (to formation and exchange of the world of ideas). *University Scientific Notes*, 1-2, 6-26. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29264/1/Savchyn_academic%20freedom.pdf [in Ukrainian].
15. Robinson, J. H. (1894). *Constitution of the Kingdom of Prussia*. Philadelphia: American Academy of Political and Social Science. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=KaA5AAAAAAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
16. Constitute. (n. d.). *Constitutions of the countries of the world*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitutions?lang=en&status=in_force&status=is_draft.
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *Constitution of Ukraine* (Act No. 254k/96-BP, June 28). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
18. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On education* (Act No. 2145-VIII, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
19. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *On higher education* (Act No. 1556-VII, July 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/> [in Ukrainian].

20. Council of Europe. (2011). *Cultural rights in the case law of the European Court of Human Rights*. Retrieved from <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselawcomp/echr/2011/en/89400>.
21. Matei, L., Craciun, D., & Popovici, M. (2021). A study on the relationship between the fundamental values of higher education and quality assurance. *Council of Europe*. Retrieved from <https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/en/publications/a-study-on-the-relationship-between-the-fundamental-values-of-hig>.
22. Global Campus of Human Rights. (2024). *Academic freedom in the European Union: A human rights approach*. Retrieved from <https://gchumanrights.org/gc-preparedness/preparedness-civil-and-political-rights/article-detail/academic-freedom-in-the-european-union-a-human-rights-approach.html>.
23. European Parliamentary. (2023). *How academic freedom is monitored. Overview of methods and procedures*. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/740228/EPRS_STU\(2023\)740228_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/740228/EPRS_STU(2023)740228_EN.pdf).
24. European Parliamentary. (2023). *State of play of academic freedom in the EU member states: Overview of de facto trends and developments*. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/stoa/en/document/EPRS_STU\(2023\)740231](https://www.europarl.europa.eu/stoa/en/document/EPRS_STU(2023)740231).
25. Brenner, K., & Karan, T. (2020). Threats to academic freedom and autonomy of universities in Europe. *Council of Europe*. Retrieved from <https://assembly.coe.int/LifeRay/CULT/Pdf/DocsAndDecs/2019/AS-CULT-INF-2019-06-EN.pdf>.
26. Scholars at Risk network. (n. d.). *Academic Freedom Monitoring Project*. Retrieved from https://www.scholarsatrisk.org/academic-freedom-monitoring-project-index/?_snk_keyword=&_snk_dt%5Bstart%5D=2014-01-01&_snk_dt%5Bend%5D=2024-04-15.
27. Bennetot Pruvot, E., Estermann, T., & Popkhadze, N. (2023). University Autonomy in Europe IV. The Scorecard 2023. *European University Association*. Retrieved from https://eua.eu/downloads/publications/eua%20autonomy%20scorecard_2024%20update.pdf.
28. Kinzelbach, K., Lindberg, S. I., & Lott, L. (2024). *Academic Freedom Index 2024 Update*. Retrieved from https://academic-freedom-index.net/research/Academic_Freedom_Index_Update_2024.pdf.
29. Freedom House's. (n. d.). Retrieved from <https://freedomhouse.org>.
30. United Nations Human Rights Council. (2024). *Universal Periodic Review*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/upr-home>.
31. International Labour Organization. (n. d.). *Joint ILO/UNESCO Committee of Experts on the Application of the Recommendations concerning Teaching Personnel (CEART)*. Retrieved from <https://www.ilo.org/global/industries-and-sectors/education/ceart/lang--en/index.htm>.
32. American Association of University Professors. (n. d.). *Advancing Academic Freedom*. Retrieved from <https://www.aaup.org/our-work/protecting-academic-freedom>.
33. Karan, T. (2007). Academic Freedom in Europe: A Preliminary Comparative Analysis. *Higher Education Policy*, 20(3), 289-313. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/205668576.pdf>.
34. Association of European Universities. (2011). *Autonomy of Ukrainian universities: Analysis and action plan*. Retrieved from <https://tinyurl.com/373vm8dc> [in Ukrainian].
35. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *On approval of the Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022-2032* (Decree No. 286-p, February 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].